

Árvai Andrea – Bogárdi Tünde

Generációk a segélyezés csapdájában - Az ózdi járásban végzett kérdőíves felmérések eredményei

Ózdon és térségében a rendszerváltozás óta a mai napig nem megoldott kérdés a munkahelyek megszűnése, a tartós munkanélküliség, valamint az ezzel összefüggő problémák kezelése. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező aktív korúak munkaerő-piaci lehetőségei igen csak korlátozottak, a segélyezett aránya jelentősen meghaladja az országos átlagot. Tanulmányunk célja annak vizsgálata, hogy 1) milyen a segélyben részesülők élethelyzete (családi háttér, anyagi helyzet) és jövőképe; valamint 2) az ellátórendszer ügyintézői hogyan látják a segélyezettek helyzetét és a segélyezési rendszert. Ennek vizsgálatára 2021-ben kérdőív segítségével megkérdeztünk egyrészt több mint 100, az ózdi térségben élő, aktív korúak ellátásában részesülőt; másrészt pedig az Ózdi Járási Hivatal Hatósági Osztályán dolgozó szociális ügyintézőket.

*Kulcsszavak: szegénység, tartós munkanélküliség, segélyezés, szociálpolitika, Ózd
JEL – kód: I32, I38, J64*

Generations trapped in aid - Results of the questionnaire surveys conducted in the Ózd district

Loss of jobs, long-term unemployment and related problems have not been resolved in Ózd and its region since the change of regime. Labor market opportunities for the active age group with a low level of education are very limited, and the proportion of aid beneficiaries is significantly higher than the national average. The aim of our study is to examine 1) the life situation (family background, financial situation) and vision of the beneficiaries; and 2) how the administrators of the care system see the situation of the beneficiaries and the relief system. In order to examine this, in 2021 we conducted a questionnaire survey to interview more than 100 people receiving care for the active elderly living in the Ózd region; on the other hand, we asked the social administrators working in the Authority Department of the Ózd District Office. Based on our research results, the following consequences can be drawn, among other things: aid as a means of alleviating poverty is only a temporary solution, not suitable for the permanent eradication of poverty. It is a fact that the aid system has tried to adapt to the current economic and social situation year by year, but as the research also reveals, it is still not suitable for preventing people living on relief from slipping further down. The vast majority of administrators interviewed are committed to tightening up the aid system, nevertheless it is important that this should serve as an incentive to integrate aid recipients into the world of work.

*Keywords: poverty, long-term unemployment, aid, social policy, Ózd
JEL – code: I32, I38, J64*

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2022.7>

A segélyezési rendszer

A segély olyan szociális transzferjövedelem, amely pénz vagy különféle javak adását jelenti a valamilyen okból kifolyólag szükséglet szenvedők számára, vagyis a szegénység enyhítésére szolgál azoknak, akiknek a megélhetésükhöz szükséges minimális jövedelemmel sem rendelkeznek. (Tausz 2017) Ez a szükséghelyzet jelentkezhet váratlanul is, de fennállhat hosszú időn keresztül és háttérben olyan társadalmi-gazdasági okok állhatnak, melyek az adott probléma komplex kezelését teszik szükségessé. Ilyen problémák közé tartozik például a munkanélküliség is. „A jövedelmi-vagyoni rászorultságot célzó szolgáltatások a kliens alacsony jövedelméből

fakadó hátrányokat igyekeznek kompenzálni, és általában kiegészülnek pénzbeli juttatással.” (Czibere-Mester 2020, 434)

Magyarországon a '90-es években bekövetkezett nagy méretű „gazdasági-társadalmi átalakulással megjelenő egyre sokrétűbb szociális problémák átfogó kezelésének igénye váltotta ki” (Czibere-Mester 2020, 435) 1993-ban a szociális törvény megalkotását. A törvény eredetileg helyi szinten, az önkormányzatokon keresztül kívánt segítséget nyújtani az igénybe vevőknek, azonban az évek során többször és jelentős mértékben átalakult, a folyamatosan változó társadalmi szükségleteknek megfelelően, „így alakult ki mára egy széttagolt és színes ellátórendszer” (Czibere-Mester 2020, 435). A 2000-es években elkezdődött a szociális igazgatási rendszer átalakítási folyamata, amely mostanra egy olyan vegyes igazgatási rendszert hozott létre, melynek egyik szereplője a járás, a másik szereplője a települési önkormányzat, míg az előbbi normatív, központi szabályozású támogatások elbírálására jogosult állami szerv, addig a helyi önkormányzatok saját hatáskörben dönthetnek a segélyek szabályozásáról. Azaz „2010 óta az eddig erősen decentralizált közszolgáltatási rendszer központosítása zajlik.” (Mózer-Tausz-Varga 2015, 48). A 2013. évben a járási hivatalok kialakításával a bürokráciacsökkentés és a közigazgatás hatékonyságának a növelése volt a cél. A segélyezési rendszer 2015. évben történő átalakításának célja, hogy az „új támogatási rendszer igazságosabbá és átláthatóbbá váljon, valamint előzze meg a korábban gyakran tapasztalt, segélyekkel való visszaéléseket” (Mózer-Tausz-Varga 2015, 47). Az „új segélyezési rendszer önmagában az alacsony jövedelmet vagy a jövedelemhiányt nem ismeri el a segélyre jogosultságot teremtő tényezőnek.” (Mózer-Tausz-Varga 2015, 49)

A természetbeni és a pénzbeli ellátások rendszere jelentős mértékben átalakult 2015. március 1-jén. A módosítást a jogalkotó azzal indokolta, hogy a segélyezési rendszer egy áttekinthetőbb ellátórendszerre alakuljon át. Az átalakítás egyik fontos eleme, hogy az önkormányzat és az állam segélyezéssel kapcsolatos feladatai elkülönüljenek, és ennek megfelelően a finanszírozási rendszer is átalakult. Az önkormányzatok által kötelező ellátások meghatározásra kerültek és elő lett írva, hogy melyek azok az élethelyzetek, amelyek esetében az ellátásokat kötelezően nyújtania kell a települési önkormányzatoknak. A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény célja a szociális biztonság megteremtése és megőrzése érdekében meghatározza az állam által biztosított egyes szociális ellátások formáit, szervezetét, a szociális ellátásokra való jogosultság feltételeit, valamint érvényesítésének garanciáit. A hátrányos munkaerő-piaci helyzetű aktív korú személyek és családok részére nyújtott ellátás a szociális törvény jelen rendelkezés szerint az aktív korúak ellátása. Ahogy Tausz meghatározza a „segély rászorultság alapú”, tehát az adott háztartás jövedelmi és vagyoni helyzetét vizsgálni kell, és ettől függ az ellátás megállapítása. (Tausz 2017, 316)

Ha az ember élete során olyan élethelyzetbe kerül (akár önhibáján kívül), amikor megélhetését biztosító jövedelemmel nem rendelkezik, abban az esetben nyújt segítséget a szociális törvény alapján az aktív korúak ellátása, ezen belül a foglalkoztatást helyettesítő támogatás. Ez utóbbi „megőrizte fegyelmező eszköz jellegét” (Mózer-Tausz-Varga 2015, 50), azaz a jogosultsági feltételeket kritériumokhoz köti, például az előzetes együttműködéshez, egyidejűleg egy családban csak az egyik fél jogosult a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra, vagyis ez esetben, ha a család mindkét tagja jogosult lenne a támogatásra, mert egyikük sem rendelkezik jövedelemmel, akkor az egyik családtag ellátatlan marad. Az aktív korúak ellátása a munkaképes embereket a „segélyezés-közfoglalkoztatás-segélyezés körforgásba kényszeríti”. (Mózer-Tausz-Varga 2015, 51) A szociális törvény előírja, hogy egy családban csak egy személy jogosult foglalkoztatást helyettesítő támogatásra, a törvény ezen szigorú rendelkezése ellentmondásban áll azzal, hogy a támogatás célja a rászorult emberek létfenntartásának biztosítása, de ha egy családban két jövedelemmel nem rendelkező személy közül csak egy kaphat támogatást, akkor a tényleges funkcióját nem igazán képes betölteni. A segélyezés hatékonysága szempontjából tehát felvetődik a kérdés, hogy minden rászoruló kap-e segítyt. A fent leírtak alapján egyértelműen megállapítható, hogy sajnos vannak olyan személyek, akiket a törvény kizár a minimális ellátásból is, de sokakat az informálatlanság is megakadályoz abban, hogy a segélyezési igényüket

benyújtásuk az illetékes járási hivatalhoz. Továbbá a segélyezési szabályok, az előírt rendelkezések is megnehezítik a legszegényebbek pénzbeli ellátáshoz jutását.

Rendkívül alacsony az aktív korúak ellátásának havi összege. Az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80%-a, azaz jelenleg 22.800 Ft/hó, és ez az összeg 2008 óta változatlan. A segélyek összege évek óta nem tart lépést a növekvő szükségletekkel és az inflációval sem. (Mózer-Tausz-Varga 2015) A jogalkotó azért határozta meg ilyen alacsony összegben a foglalkoztatást helyettesítő támogatás összegét, hogy munkára ösztönözze a segélyben részesülőket. Szándéka az volt, hogy a munkával megszerezhető jövedelem és a segély összege között lényeges különbség legyen.

Azok az aktív korú személyek, akik munkaképesek, azok esetében a „minimumjövedelem-juttatásokat” összhangba kell hozni a nyílt munkaerőpiacra való belépésre. (Kovács-Lakner 2018, 135) A foglalkoztatást helyettesítő igénybevétel szempontjából fontos az „érdemesség elvének érvényesülése, amelynek elsődleges eszköze az ún. munkateszt” (Hoffman-Gellérné Lukács 2020, 111). Ez azt jelenti, hogy a támogatásban részesülőnek kötelezettségei vannak, egyrészt együtt kell működnie a foglalkoztatási szervvel, valamint köteles a foglalkoztatási szerv által felajánlott munkát elfogadni. A támogatás megállapítását követő egy éven belül köteles legalább 30 nap időtartamban közfoglalkoztatás vagy egyéb munkaerő-piaci programban, képzésben részt venni. „Szintén az érdemesség elvének érvényesülését mutatja” (Hoffman-Gellérné Lukács 2020, 111), hogy szankciót von maga után és egy évig nem jogosult az ellátás megállapítására, ha a felajánlott munkát nem fogadja el, az állami foglalkoztatási szervvel nem működik együtt (nem jár jelentkezni, bejelentési kötelezettségének határidőn belül nem tesz eleget) vagy rendkívüli felmondással szünteti meg a foglalkoztatója a munkaviszonyát. (Hoffman-Gellérné Lukács 2020) A fent említett „érdemesség” és „szankciók” mind nehezebb élethelyzetbe sodorják a már amúgy is kilátástalan helyzetbe került embereket. Mint tudjuk, a törvény nem tudása nem mentesít a jogszabályi előírások alól. Sok esetben a munka nélkül maradtak nincsenek tisztában a lehetőségeikkel, sem a kötelezettségeikkel azzal kapcsolatban, hogy ellátásban részesüljenek – segély – és így még nehezebb élethelyzet állhat elő. Ha az érintett elfelejt együttműködni a munkaügyi osztállyal, és egy évig nem jogosult az aktív korúak ellátására, ebben az esetben a teljes anyagi ellehetetlenülés szélére kerülhet egy egész háztartás, család. Ezek az intézkedések csak még nagyobb mértékben hozzájárulnak a szegénység fenntartásához.

Indokolt továbbá kitérni arra, hogy mindeddig csak a szegénység enyhítésének eszközeként megjelenő anyagi forrás (segély) elérhetőségét vizsgáltuk, azonban ahogy Amartya Sen (1980, 1985) hangsúlyozza, mindez szükséges, de nem elégséges feltétel a szegénység mérséklése során. Amennyiben az elszigeteltség, társadalmi kirekesztettség különböző dimenzióiban gondolkodunk, belátható, hogy innen egészen a közösségfejlesztésig, a társadalmi részvétel erősítéséig (Hadnagy 2020) rendkívül hosszú út vezet.

A kutatási mintahely: Ózd és az ózdi járás

Ózd város Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található, a megyeszékhely után a megye legnépesebb települése. A város gettósodó városrészein megmutatkoznak sajnos a rendszerváltozás óta végbemenő társadalmi folyamatok és annak következtében kialakult szociális válság. Az Ózdi Kohászati Üzemek megszűnését követően példátlan mélységű válságfolyamat indult meg az egykori iparvárosban. Hasonlóképpen az alsó-ausztriai Marienthallal, ahol a helybeliek az ottani gyár bezárását valóságos sokként élték meg, és mely településen egy komplett szociográfiai kísérlet készült a tartós munkanélküliség hatásait vizsgálva (Jahoda-Lazarsfeld-Zeisel 1971).

Ózd esetében a három évtizedes válság összekapcsolódik a szegénységgel, bűnözéssel és az itt élő emberek generációról generációra továbbörökített nyomorával, valamint a gettókba kényszerült családok kilátástalan élethelyzetével. „A rendszerváltozás igazi vesztesei elsőként ezekben a térségekben jelentek meg nagy létszámban, kitörési stratégiák pedig számos esetben nem vezettek egzisztenciálisan megnyugtató eredményhez.” (Alabán 2020, 124) Ózdon a nehézipar

megszűnésével sajnos megjelent az új szegény réteg, azaz a munkájukat, egzisztenciájukat elvesztő egykori ipari munkások tömegei. Jellemzően elmondható Ózdról, hogy a szegénység, a nyomor és a privatizáció kapcsán létrejött új gazdagok közvetlen közelségben vannak egymással, nem minden esetben van látványos átmenet a két településrész között, bár vannak kifejezetten gettónegyedek, mint Hétes telep. Az itt élő családok, háztartásokra jellemző az alacsony vagy egyáltalán nem lévő jövedelem, elenyésző vagyon, uzsora, a méltatlan esélytelenség mellett az etnikai diszkrimináció különböző formái is sújtják. Ózd ezen gettósodott negyedei és telepei felszámolása, rehabilitációja 2011-től 2014-ig folyt, és közel 48 kétszintes ház került pályázati úton felújításra.

Nemcsak Ózdon, de a környező falvakban is halmozottan hátrányos helyzetű családok élnek jelentős arányban, felmérések alapján az országos átlagnál nagyobb számban található itt időse egyedül álló személyek, és különösen nagy számban kiskorú gyermeket nevelő roma családok. (Pénzes-Pásztor 2014-ben publikált kutatási eredményei alapján az ózdi járásban a romák aránya közel 40%.) Jellemző az itt élő emberekre, hogy nagyon alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek és a munkával rendelkező réteg jelentős hányada is csak betanított munkás. Elmondható, hogy a lakosság számottevő része kedvezőtlen munkaerő-piaci adottsággal rendelkezik ezen térségben és vonzáskörzetében. Az idetelepeül üzemek nagy része is csak betanított munkát biztosít az itt élő embereknek számára. A „kisebbségi többség” gyors és nagyszámú növekedése számottevő országos viszonylatban is, és az életkor csökkenésével egyenes arányban nő a fiatalok többségében roma gyermekek száma, melynek következtében nem véletlenül vált Ózd a „szocio- és sajtófotók témájává az ezredfordulóra”. (Alabán 2020) Folyamatos a telepeken a civil kezdeményezés a szeméthyűjtésre, élhetőbb környezet megteremtésére, de eddig nem sok maradandó sikert mondhatnak maguk mögött.

Egyértelműen megállapítható a térség vonatkozásában, hogy az Ózdon élők életszínvonalát meghatározza, az itt élő emberek munkavállalási hajlandósága. A munkalehetőségek terén elmondható Ózdról, hogy itt is a kirekesztődés és a szegénység szempontjából veszélyeztetettek az egyszülős családok és a nagy létszámú roma családok. „A foglalkozásból kikerülés ma generációs probléma, esetenként véglegesnek bizonyult.” (Alabán 2020, 278) A szegénység tömeges megjelenése más értékrendet alakított ki az itt élő közegekben. A folyamatos és tömeges állásvesztések, a nyolc osztályos iskolai végzettség elértéktelenedése a társadalomból rövid időn belül a társadalmon kívülre, a társadalom peremére került emberek, családok óriási számban jelentek meg. A nagyszámú munkanélküliség következtében egyre több család költözött el Ózdról és vonzáskörzetéből a nagyobb városokba munkakeresés szempontjából. Ennek köszönhetően egyre több ingatlan maradt üresen, és idővel elhanyagolva, amelyet szép lassan célba vettek a helybéli illegális házbontók. „A térségből történő megállíthatatlannak tűnő elvándorlás különösen súlyos helyzetet teremtett az aprófalvakban, azokat akár a kihálás szélére sodorva.” (Alabán 2020, 274)

Megfigyelhető, hogy „több összetevős” Ózd problémája a rendszerváltás óta, a munkahelyek fokozatos megszűnése, valamint ezzel összefüggő problémák tartós kezelése a mai napig nem megoldott kérdés Ózdon, a szegénység olyan nagy számban van jelen, hogy más „normákat és értékrendeket alakított ki” ezen térségben. (Alabán 2020) Ózd vonzáskörzetéhez tartozó kistelepülések egy részének a bányászat jelentette a megélhetés fő forrását, a bányásztelepek bezárásával a volt bányásztelepek, mint például Farkaslyuk, Borsodnádásd, Csokvaomány, egyes területein megjelentek a szegregált cigánytelepek. Az itt megjelent fokozott kockázati tényezők, a „társadalmi devianciák” (Alabán 2020, 221) a rossz szociális és lakhatási körülmények halmozottan jelennek meg és az egykor virágzó bányásztelepek negatív jövőképet nagyban meghatározzák. Ma többnyire elhanyagolt, vezeték nélküli víz, sok esetben villamos áram nélküli, közüzemi tartozásokkal terhelt lakások illusztrálják a mai szegregátumok arculatát. (Alabán 2020) Ahogy mindezt Nagyné Molnár (2018) megfogalmazza egy másik, egykor szintén virágzó észak-magyarországi bányásztelepülés kapcsán, „a házak tér-értékében megmutatkozó különbséggel rajzolják ki a bányabezárás utáni társadalmi válságot” (Nagyné Molnár 2018, 298). Ugyanezen mintázatot láthatjuk Ózd esetében. A gazdasági folyamatban végbemenő kedvezőtlen

változások sajnos napjainkban is nagymértékben jelen vannak Ózdon, a piaci kereslet csökkenésével indokolta az ABB, hogy 2020 őszén bezárja ózdi gyárát, amely 2018-ban került a tulajdonába. A bezárás következtében közel ezer család került a létbizonytalanság küszöbére. A bezárást azzal indokolta a gyár vezetősége, hogy a termelés folyamatosan csökkent és már nem gazdaságos a termelést folytatni, ezért a gyártósort más régióba telepíti át az üzem, ahol megfelelő termelési kapacitás áll a rendelkezésre. Ez a nagyon magas elbocsátás rendkívül súlyos helyzetet teremtett, az amúgy sem jó kilátással rendelkező Ózd számára, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy az elmúlt két-három esztendőben a megszűnt munkahelyek száma elérte az ötezer főt. A város vezetősége igyekszik munkahelyet teremteni, de a közfoglalkoztatási bér nem sokat segít a hátrányos helyzetbe került családokon, mivel tartalékkal, megtakarítással, erőforrással nem rendelkeznek. A Johnson Electric autópai alkatrészeket gyártó üzeme 2021 januárjában jelentette be, hogy szintén kivonul 2022 áprilisáig Ózdról, így újabb 800 ember és család veszíti el a kenyérkereseti lehetőségét. A tulajdonos az üzem bezárását az ott gyártott termékek keresletének a csökkenésével magyarázza, amely hátrányosan hat a gazdasági fenntarthatóságára. „A gazdasági hatások lokalitásvizsgálata Ózd helyzetét is kellően prezentálja: így a tőke kivonás, az apportálások, a vállalat és a vállalati vagyon kiárúsítása, a külföldiek piacszerzése, valamint a recesszió lényegében a volt iparváros tönkretételéhez vezetett.” (Alabán 2020, 86)

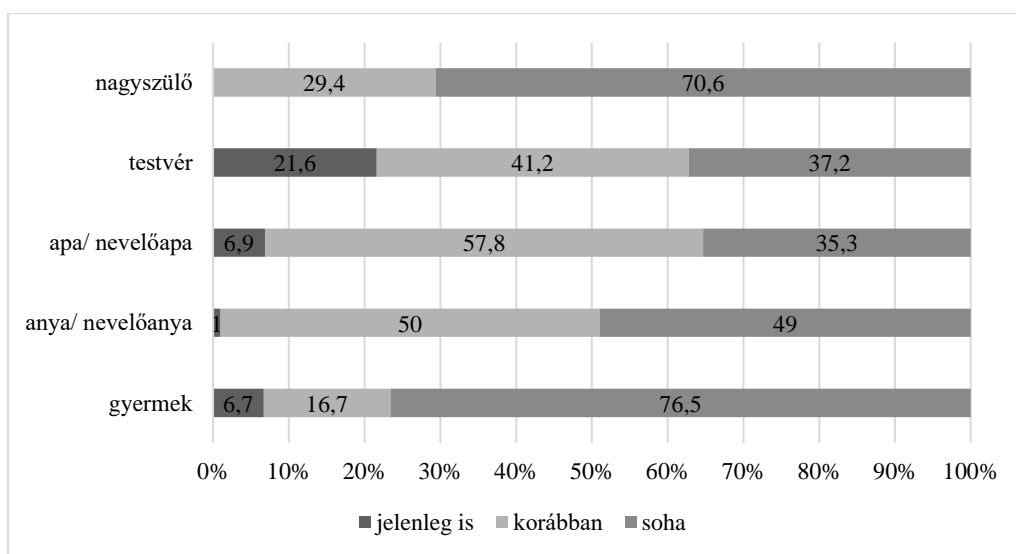
Összegzőként elmondható, hogy Ózd több területen is válságos időszakát éli. A „nagy múltra visszatekintő szakképzés” (Alabán 2020, 278) a tanulólétszám csökkenése, a minőségi oktatás hiánya nem csak az oktatási intézmények, hanem a település életére is kihatással vannak. A kormányzati törekvések kapcsán az oktatási rendszer átalakítását célzó intézkedéseknek köszönhetően a minőségi oktatást a térségben egyre nagyobb számban váltja fel a kifogásolható minőségű felnőttképzés, az úgynevezett „gyorstalpaló” tanfolyamok, amelyek nem jelentenek megoldást, mert a térség betöltetlen álláshelyeire, mivel a helyi munkaerő-kínálat nem mindig megfelelő. (Alabán 2020) A közelmúltban mentőövet kapott a város vezetése, egy több százmilliósi ipari park építésére, de kérdés marad, hogy mennyiben segít ez a már-már haldokló városon, az állam szerint reális esély van arra, hogy a közel 1900, napjainkban megszűnt munkahellyel rendelkező munkavállaló új munkahelyet kapjon 2022-ig. De addig vajon hányan mennek el szülővárosukból, hányan keresik a boldogulásukat más városban, vagy országban, „hányan mennek el szívükben idekötő családi emlékekkel”? (Alabán 2020, 279).

Az aktív korúak ellátásában részesülők és a szociális ügyintézők kérdőíves vizsgálatának eredményei

A 2021-ben elvégzett kutatás során összesen 102 fő aktív korúak ellátásában részesülő került megkérdezésre kérdezőbiztosok által, valamint 18 szociális ügyintéző töltötte ki a számukra összeállított kérdőíveket.

Az aktív korúak ellátásában részesülők esetében a minta összetételét vizsgálva az alábbiakat fontos kiemelni: a kérdőív kitöltőinek a 51%-a férfi és 49%-a nő. Aránytalan eloszlás a segélyt igénybe vevők nemét vizsgálva nem figyelhető meg, és a mintába is közel azonos arányba kerültek férfiak és nők. A segélyezettek életkor szerinti megoszlásából elmondható, hogy a válaszadók jelentős többsége (41,2%-a) a 26-45 év közötti korosztályba tartozik. Ezután következik – gyakoriságot tekintve – a 46-55 év közötti korosztály 26,5%-os aránnyal. A legfiatalabb, 18-25 éves és a legidősebb, 55 év fölötti korosztály közel azonos arányban van jelen a mintában. A kutatás során vizsgáltuk, a válaszadók tagjai-e valamely kisebbségnek/nemzetiségnek. Részben meglepő – bár a tapasztalatokkal és a szakirodalommal egybehangzó – adat, hogy a válaszadók mindössze harmada (30,4%-a) vallotta magát romának, holott a kérdezőbiztosok elmondása szerint jóval magasabb volt a válaszadók között a romák aránya. A válaszadók iskolai végzettségét vizsgálva szembeűnő, hogy alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek. Elmondható, hogy a megkérdezett segélyezettek 48%-a általános iskolával vagy annál kisebb végzettséggel rendelkezik, és mindössze 31,4%-a rendelkezik befejezett szakmunkásképzővel. Mindezen adatok

összeesengenek a szakirodalmakban leírtakkal és az eddigi tapasztalatokkal: a segélyezést igénybe vevők között magasabb arányban találhatóak az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők. A kutatási téma – generációk a segélyezés csapdájában – szempontjából fontos volt megkérdezni a válaszadóktól, hogy a családtagjai részesültek-e már aktív korúak ellátásában (1. ábra), hiszen ennek segítségével további információhoz juthatunk a segélyben részesülők korábban tapasztalt életkörülményeiről, illetve szűk családjuk társadalmi-gazdasági jellemzőiről. Kiemelkedően magas a mintában azon válaszadók száma, akik szülei (apa esetében 59 fő, anya esetében 51 fő) vagy testvére (42 fő) korábban részesült aktív korúak ellátásában. Megállapítható továbbá, hogy akiknek a családtagjai részesültek ezen ellátásban, azok jellemzően igen hosszú ideig vették igénybe. Ha a családtagokat egyenként megvizsgáljuk átlagosan 5 év vagy attól hosszabb ideig részesültek segélyben. Ugyancsak fontos megemlíteni, hogy a jellemzően a testvérek közül igen sokan jelenleg is segélyben részesülnek. A gyermekek tekintetében ez az arány jóval kevesebb, de ez adódhat abból, hogy a megkérdezettek gyermekei még nem töltötték be a 18 életévet, és nem vehetik igénybe az ellátást.

1.ábra: A válaszadók családtagjainak segélyezési adatai

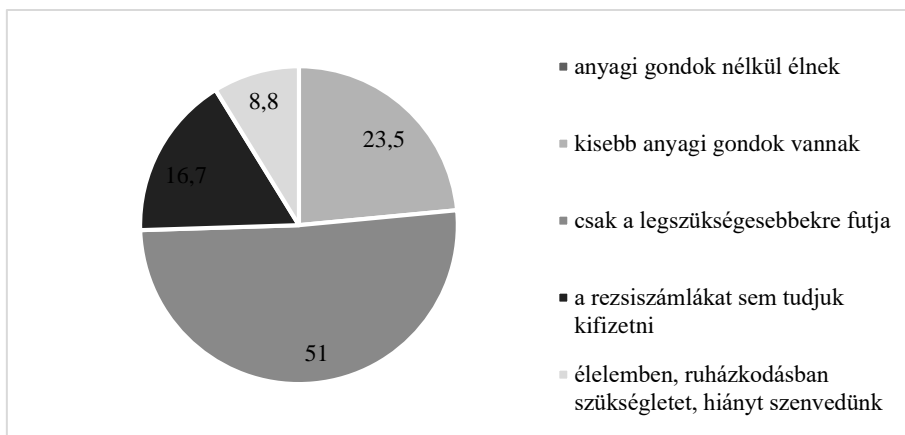
Figure 1: Aid data of respondents' family members

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

A megkérdezettek alig több mint harmadának (36,3%) nincs gyermeke, míg közel kétharmadának (63,7%) van gyermeke. Azon 65 fő esetében, akinek van gyermeke, részletezve: először a gyermek/ek életkorát vizsgáltuk, majd a 41 főnek, akinek 18 év feletti gyermek volt, azokat megkérdeztük, hogy „Ha van 18 év feletti gyermeke, hány osztály befejezett iskolai végzettséggel rendelkezik?”. Összesen 41 fő 18 év feletti gyermek iskolai végzettségét adták meg a válaszadók, közülük 21 fő nyolc osztály vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik, további két fő 9, egy fő pedig 10 osztályt végzett. Vagyis a gyermekek iskolai végzettségét nézve többségük szintén alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, ők 18 évesen általános iskolai vagy annál kevesebb iskolai végzettséget szereztek meg, nem figyelhető meg jelentős előrelépés a szülők és a gyermekek iskolai végzettsége között.

Megvizsgálva a család anyagi helyzetét szintén nem kapunk kedvezőbb képet (2. ábra). A vizsgált változókat nézve elmondható, hogy a válaszadók jelentős része igen rossz anyagi helyzetben van, valamit fontos még megemlíteni, hogy többségüknek csak a legszükségesebbre futja, 8,8%-uk élelemben, ruházkozásban is szükségletet, hiányt szenved. Kijelenthető, hogy a segélyezettek igen

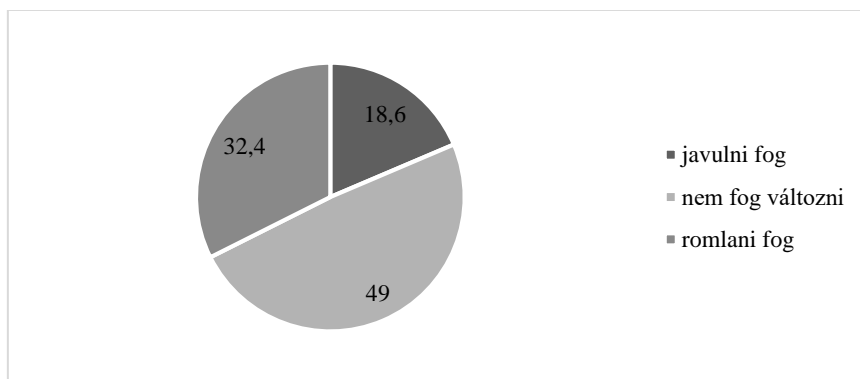
magas százaléka jelentős anyagi gondokkal küzd, a mindennapi megélhetés biztosítása is a családok egy részénél gondot okoz.

2. ábra: A megkérdezettek családjának anyagi helyzete
 Figure 2: Financial situation of the respondents' families
 Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

A válaszadók anyagi helyzetére vonatkozó kérdéscsoporthoz tartozott továbbá például az, hogy „Ha egy váratlan kiadásra kényszerülne 100.000,- Ft értékben, képes lenne fedezni?”. Azt az opciót senki nem jelölte meg, hogy „igen, a teljes összeget”, a válaszadók közel ötöde (19,6%) csak az összeg egy részét, míg jelentős többségük (80,4%) semennyit nem tudna megtakarításból fedezni.

A jelenleg segélyben részesülők esetében vizsgáltuk, hogy mikor rendelkeztek munkaviszonyból származó jövedelemmel, igen elkéserítő képet kaptunk: a válaszadók több mint a fele (58,8%) azt jelölte meg, hogy több mint egy éve nem rendelkezik rendszeres jövedelemmel. Ezt követően azt vizsgáltuk, hogy mi volt a válaszadók utolsó munkahelye: a legjellemzőbb a munkaforma a segélyezettek között a még mindig a közmunka, ugyanis a megkérdezettek 52,9% ezt jelölte meg. Megvizsgálva, hogy az aktív korúak ellátásában részesülők milyen jövőképpel rendelkeznek, mit gondolnak arról, hogyan fog helyzetük alakulni a következő három évben, igen pesszimista képet kapunk (3. ábra). A megkérdezettek 49%-a azt válaszolta, hogy nem fog változni, de ami ennél is rosszabb, hogy a 32,4% szerint romlani fog a helyzete a következő három évben Fontos megemlíteni, hogy a válaszadók között kimagaslóan sokan elégedetlenek jövedelmükkel, életszínvonalukkal, munkájukkal. Ez a jövőképet illetően meghatározó adat, most még inkább elmondható, hogy a segélyben részesülők saját helyzetüket kilátástalannak látják, lehetőségeiket pedig korlátozottnak.

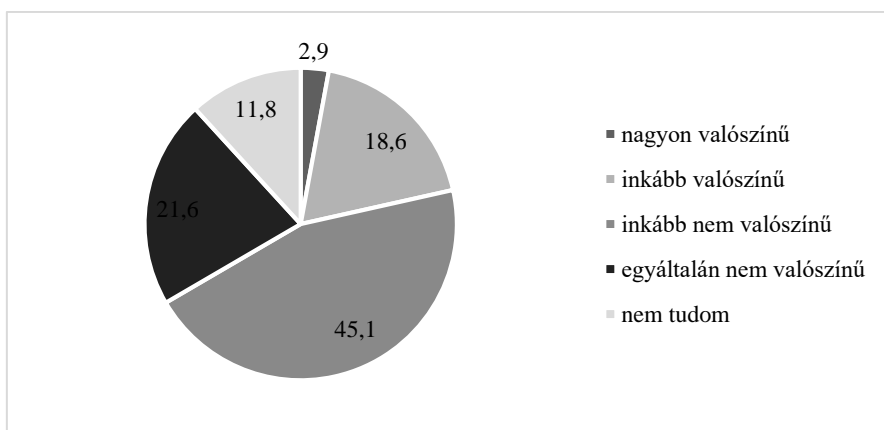

3. ábra: A „Hogyan fog alakulni a helyzetük a következő három évben?” kérdésre adott válaszok (segélyezetti kérdőív alapján)

Figure 3: Answers to the question "How will their situation develop in the next three years?" (based on the questionnaire of people on relief)

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Tovább vizsgálva, hogy a megkérdezett segélyezettek hogyan látják esélyeiket a munkavállalás területén, ugyancsak szembetűnő a pesszimizmus, mivel a megkérdezetteknek kétharmada nem tartja valószínűnek, hogy az elkövetkező hat hónapban munkát fog találni (4. ábra).

4. ábra: Annak valószínűsége a válaszadók szerint, hogy a következő 6 hónapban találnak munkát (segélyezetti kérdőív alapján)

Figure 4: Probability of respondents finding a job in the next 6 months (based on the questionnaire of people on relief)

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Megkérdeztük a segélyezetteket, miben látják annak az okát, hogy nem tudnak elhelyezkedni a nyílt munkaerőpiacon, valamint megkérdeztük a szociális ügyintézőket is, hogy ők milyen okot látnak a segélyezettek munkanélküliségének vonatkozásában (1. táblázat).

A megkérdezett segélyezettek többsége úgy gondolja, hogy azért nem talál munkát, mert nincs munkalehetőség a környéken, ugyancsak magas számban jelölték meg, hogy csak messze van munkalehetőség, azonban a válaszadók többségének nem okoz gondot a munkahely szempontjából a családi helyzet, a gyermek elhelyezése vagy éppen nem érzi hátránynak a származását. Az 1. táblázatból kiderül az is, hogy véleményük szerint tisztában vannak a

munkakeresés lehetőségeivel és egészségi állapotuk is kielégítő, valamint nem okoz különösebben gondot az új munkafeladat elsajátítása sem.

A szociális ügyintézők számára készített kérdőív kiegészült további két állítással:

- Azt látták, hogy a szüleik sem dolgoznak rendszeresen. (átlag: 4,11; szórás: 0,76)
- Nehezen viselik a köztéttségeket (átlag: 4,06; szórás: 0,80)

Összehasonlítva a segélyezettek és az ügyintézők válaszait, kiderül, hogy míg a segélyezettek rajtuk kívül álló okokat jelöltek meg nagy számban, addig az ügyintézők azt gondolják, hogy az iskolai végzettség hiánya, a szülői minta és a köztéttségek nehezen viselése mind közrejátszanak. A segélyezettek alacsony munkaintenzitása tekintetében elmondható, hogy számos tényező mellett az ügyintézők egyértelműen a segélyben részesülőket okolják az alacsony foglalkoztatásuk miatt.

Azonban, ha azt vizsgáljuk, hogy a szociális ügyintézők hogyan látják, miért vannak olyanok, akik évekig segélyben részesülnek, akkor a válaszok alapján az ügyintézők úgy gondolják, hogy legnagyobb mértékben a családi háttér a felelős, vagyis ezt látták otthon, hogy a szülők sem dolgoznak, ebben szocializálódtak, de nagy számban jelölték meg, hogy véleményük szerint nem szeretik a köztéttségeket, akkor dolgoznak, amikor akarnak, így előtérbe helyezik az egyszerűsített foglalkoztatást vagy esetlegesen a nem hivatalos munkát.

1. táblázat: A „Mit gondol, mi az oka, hogy nem talál munkát?” kérdésre adott válaszok a segélyezetti kérdőív és a szociális ügyintézők kérdőíve alapján (egyötől ötig osztályzás)

Table 1: Answers to the question "What do you think is the reason that you can't find a job?" based on the questionnaire of people on relief and of social administrators (classification from one to five)

	segélyezetti kérdőív		szociális ügyintézői kérdőív	
	átlag	szórás	átlag	szórás
Nincs munkalehetőség a településünkön, környékünkön	4,70	0,71	3,72	1,07
Csak messze van munkalehetőség	4,48	0,88	3,22	1,00
Nincs hozzá megfelelő iskolai végzettsége(m)	3,24	1,22	4,06	0,87
Túl alacsony fizetést ajánlanak, és olyan kevés pénzért nem éri meg dolgozni	3,07	1,03	3,06	0,80
Családi helyzete(m), gondjai(m) miatt nem tud(ok) munkát vállalni	2,10	1,32	2,33	1,14
Rossz az egészségi állapotom/ állapota, emiatt nem tud(ok) dolgozni	1,93	1,27	2,33	0,91
Nehezen tanul(ok) meg új munkafeladatokat	1,73	1,05	3,56	0,70
A gyerek elhelyezése gondot okoz	1,66	1,29	2,11	1,08
Nem tudom/tudja, hogyan keressek/ keressen munkát	1,59	1,01	2,83	1,29
Nehezen talál(ok) munkát a származás(om) miatt	1,42	0,92	2,78	1,06

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

A továbbiakban vizsgáltuk, hogy a szociális ügyintézők mit gondolnak a közfoglalkoztatásról, a kérdés így szólt „Véleménye szerint a közmunkaprogram milyen mértékben nyújt segítséget a segélyezetteknek?”. A válaszadók jelentős többsége szerint részben segítséget nyújt, mivel a közfoglalkoztatási bér magasabb, mint a segély összege. Azonban voltak, akik éppen az alacsony közfoglalkoztatási bérben látják a hibát, úgy vélik, ha magasabb lenne a közfoglalkoztatási bér, jobban ösztönöznék a segélyben részesülőket, hogy érdemes a közfoglalkoztatásban dolgozni. Ellenben voltak, akik azt gondolták, hogy a segélyezettek ahelyett, hogy a közmunkát ugródeszkának tekintenék, inkább elfogadják az alacsony bért és folyamatosan visszaesnek a közmunkához, ezért nincs kitérés lehetőség, ezért nem érte el a hatékonyságát, hogy

(vissza)integrálja őket a munka világába. A válaszadók jelentős többsége a közfoglalkoztatás hátrányaként említette, hogy sok esetben semmit sem dolgoznak, mégis havonta fizetnek érte. De volt, aki szerint már az is előny, hogy minden nap fel kell kelniük és el kell menni dolgozni, nem pedig egész nap otthon vannak, és várják a segélyt. Viszont volt, aki azt gondolta, hogy „egy hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű személy számára nagy segítséget jelenthet, míg egy jól szituált, felsőfokú iskolai végzettségű személynek, aki átmenetileg ilyen helyzetbe került, a közfoglalkoztatás nem biztosít szakmailag és anyagilag sem megfelelő alternatívát.” A válaszok különbözőségéből adódóan megfigyelhető, hogy igen szerteágazó vélemények születtek a közfoglalkoztatással kapcsolatosan. Érdemes megjegyezni, hogy volt, aki úgy gondolta, hogy az államnak azokon a településeken, ahol nagyon kevés a munkalehetőség, érdemes lenne több pénzt integrálni a közfoglalkoztatásba, ezáltal segíteni az önkormányzatokat, hogy érdemi munkát tudjanak végezni a közmunkaprogram keretében. A kutatás során fel akartuk tární, hogy a szociális ügyintézők mit gondolnak arról, milyen módszerek lennének hatékonyak a segélyezetteknek a munka világába történő visszavezetése során. A válaszokat tekintve elmondható, hogy jelentős különbség nem figyelhető meg: a továbbképzések, tanfolyamok szervezése, a segélyezési rendszer szigorítása, szabálykövetés megerősítése, de a kötelező közmunkaprogramban való részvételt is egyaránt fontosnak vélik abból a szempontból, hogy a segélyezettek vissza tudjanak illeszkedni a nyílt munkaerőpiacra. Majd a továbbiakban ezt a kérdést tovább vittük, ugyanis fel akartuk tární, hogy az ügyintézőknek „Milyen további javaslatai lennének az aktív korúak ellátásában részesülők munka világába történő visszavezetésének elősegítésére?”. Itt több válaszadó is említette, hogy szigorítanának a segélyezés szabályain és a folyósítás időtartamát maximalizálnák, valamint azt, hogy határozott időre kellene megállapítani (volt, aki 5 évben maximalizálná az aktív korúak ellátását). De többen megemlítették azt is, hogy az együttműködés szabályait és a továbbfolyósítás szabályait szigorítanák meg, a jelenlegi 30 nap munkaviszony helyett többen is a 90 napos munkaviszony teljesítéséhez kötnék a segély további folyósítását. Ellenben volt, aki a közmunkaprogramban a napi munkaidő hosszát egyénre szabva, a mentális állapothoz igazítva segítené őket munkához, és volt, aki éppen a közmunkaprogramban való részvétel csökkentésében látja a megoldást. Olyan is akadt, aki kötelezővé tenné a segélyben részesülőknek a közfoglalkoztatásban történő részvételt, tehát elmondható, hogy nagyon különböző álláspontok figyelhetőek meg az aktív korúaknak a munka világába történő visszavezetésének kérdésében. Ezt követően arra kérdeztünk rá, hogy „Ha módjában állna – szakmai tapasztalatai alapján –, hogyan változtatna a segélyezési rendszeren?”. Itt is jelentős többség szigorítana a jogosultsági feltételeken, többen is az együttélés szabályainak szigorítása mellett elkötelezettek (pl. hiába válnak el, akkor se tudjanak segélyt igényelni, ha egy laccímen vannak). A válaszadók magas arányban a segélyek időtartamának maximalizálását, a továbbfolyósítás szigorítását, a jogosultsági feltételek változtatását eszközölnék (pl. a háztartási munka lehetőségének megszüntetést a felülvizsgálat során). Ellenben volt egy válaszadó, aki véleménye szerint nem túl magas a segély összege, ezért nem alkalmazna szankciókat, sem korlátokat, mert úgy látja, hogy vannak olyanok, akik képtelenek a munkára, ezeknek az aktív korúak ellátása az egyetlen lehetőség, hogy ellátáshoz jussanak, és még növelné is a segély összegét és egyszerűsítene a feltételrendszeren. Kiemelten fontos a fiatalok helyzete a segélyezési rendszer/csapda vonatkozásában, ezért megkérdeztük az ügyintézőket: „Milyen átalakítást javasolnának annak érdekében, hogy a fiatalabb generáció (25 év alattiak) hosszabb távon ne ragadjanak be a segélyezési rendszerbe?” Itt volt megfigyelhető, hogy a válaszadók közül szinte mindenki azt javasolná, hogy 25 év alatt a tanulást, átképzést kell előtérbe helyezni, nem pedig azt szorgalmazni, hogy a segélyezési rendszerbe bekerüljenek. Többen is kötelezővé tennék a különböző képzéseken való részvételt, a szakmák megszerzését. Felmerült itt is, hogy 25 év alatt csak határozott időre lehetne segélyben részesülni, de az is, hogy kötelezővé tennék egészségügyi alkalmasság esetén a közmunkában való részvételt, hogy a fiatalok szokjanak hozzá, hogy mindennap fel kell kelni és dolgozni kell menni, másképp nem jutnak jövedelemhez. Ez a kérdés volt az, ahol szinte kivétel nélkül minden megkérdezett a tanulást és az átképzést helyezte előtérbe a segélyezéssel ellentétben.

Összegzés

Tanulmányunkban bemutattunk a segélyezési rendszer legfőbb jellemzőit, azt, hogy az elmúlt évtizedekben hogyan igyekezett alkalmazkodni az aktuális társadalmi-gazdasági változásokhoz. Mivel a kutatási mintahelyszín Ózd és térsége, indokoltnak tartottuk rövid áttekintést nyújtani az itt az elmúlt évtizedekben zajló folyamatokról, arról, hogy az egykor virágzó iparvidék miként vált a leszakadás „iskolapéldájává”. Kutatásunk célja az volt, hogy egyrészt megvizsgáljuk, milyen a segélyben részesülők családi háttere, anyagi helyzete és jövőképe; másrészt pedig feltárjuk, hogy az ellátórendszer ügyintézői miként látják a segélyezettek helyzetét és a segélyezési rendszert. Ennek vizsgálatára 2021-ben kérdőív segítségével megkérdeztünk egyrészt több mint 100, az ózdi térségben élő, aktív korúak ellátásában részesülőt; másrészt pedig az Ózdi Járási Hivatal Hatósági Osztályán dolgozó szociális ügyintézőket. Kutatási eredményeink megerősítik: a segély, mint a szegénység enyhítését célzó eszköz, csak átmeneti megoldás, a szegénység tartós megszüntetésére nem alkalmas. Tény, hogy a segélyezési rendszer évről évre igyekezett az adott társadalmi, gazdasági és szociális helyzethez alkalmazkodni, de a kutatásból is kiderül, hogy ennek ellenére a segélyből élők további lecsúszásának megakadályozására nem alkalmas. A megkérdezett ügyintézők igen nagy többsége a segélyezési rendszer szigorítása mellett elkötelezett, azonban fontos, hogy mindez ösztönzően hasson arra, hogy a segélyben részesülőket a munka világába integrálja.

Irodalomjegyzék

- ALABÁN P. (2020): Egykor volt gyárváros... Pécs: Kronosz Kiadó.
- CZIBERE K.-MESTER D. (2020): A magyar szociális szolgáltatások és főbb jellemzőik 1993 és 2018 között. Budapest: TÁRKI, 434-449.
- HADNAGY J. (2020): Az elégedetlenségtől a konstruktív társadalmi részvételig – Közösségfejlesztés az egri Szala városrészben. Szociálpolitikai Tükör. 2020/2, 88-103.
- HOFFMAN I.-GELLÉRNÉ LUKÁCS É. (2020): Bevezetés a társadalombiztosítási és szociális jogba. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- JAHODA, M.-LAZARSFELD, P. F.-ZEISEL, H. (1971): Marienthal. The Sociology of an Unemployed Community.
- KOVÁCS I.-LAKNER Z. L. (2018): Rendszer és váltás. A szociális törvény első 25 éve. Budapest: L Harmattan SZOSZAK.
- MÓZER P.-TAUSZ K.-VARGA A. (2015): A segélyezési rendszer változásai. Esély. 2015/3, 43-66.
- NAGYNÉ MOLNÁR M. (2018): Tér-érték vizsgálatok a települési térben. In: Földrajzi tanulmányok 2018. (szerk. Fazekas I., Kiss E., Lázár I.), Debrecen: MTA DAB Földtudományi Szakbizottság, 295-298.
- PÉNZES J.-PÁSZTOR I. Z. (2014): Romák Magyarországon. A földgömb. 32(288), 17–18.
- SEN, A. (1980): Equality for what? In: McMurrin, S. M. (ed.): The Tanner lectures on human values. Salt Lake City: University of Utah Press.
- SEN, A. (1985): Commodities and capabilities. Oxford: Elsevier Science Publishers.
- TAUSZ K. (2017): Segélyezés. In: Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990-2015. (szerk. Ferge Zs.) Budapest: Osiris Kiadó.